

Галина Білик

РОМАН ІВАНИЧУК: «...ПРАВО НА ЗЕМЛЮ МАЮТЬ ТІЛЬКИ ТІ, ХТО ПРОЛИВ ЗА НЕЇ КРОВ»

До 85-річчя видатного українського письменника

Роман Іванович Іваничук – не просто відомий сучасний літератор; це людина-легенда, людина-епоха, «старійшина» і «константа української прози» (М. Слабошпицький), неперевершений класик її національно-історичного романного жанру. Понад шість десятиліть він неухильно стоїть на сторожі рідної мови, культури, історії – як митець і мислитель, громадський діяч, політик; плекає високу і незнищенну душу тієї землі та людності, які дарували життя, наснажує енергією звершень могутню волю нашого народу. А ще, безумовно, володіє безцінним даром глибиннобачення, адже в багатьох його творах, написаних десятиліття тому й про давно минуле, ми до дрібниць розглядемо день сьогоднішній і вже не сумніваємося, що подібні відкриття над текстами письменника робитимуть і наші діти й онуки. Може, такий талант дається тільки тим, хто пише виключно з любові? Хто творить – немов проходить «хресну прощу» за всі попередні покоління страждальців-одноплемінників, беручи на себе їхню біль, кров і піт, їхні подвиги і поразки, величчя і змізеріння?.. А втім, митець не виказує читачеві всієї многотрудної ваги народження слова, навпаки – світиться щастям, коли воно «приходить» у творчому горінні розуму й серця. Як мало хто інший, він, «західняк», у своєму багатотомному романному просторі об'єднує Україну; знаходять місце на сторінках цих масштабних художніх полотен і Полтавщина та полтавці – як причетні (в різних ракурсах) до становлення української державності, як свідки історії.

Народився майбутній письменник 27 травня 1929 р. в селі Трач (нині Косівського району Івано-Франківської області) у сім'ї вчителя. Вдома тримали велику бібліотеку, тож із раннього віку він багато читав. Навчався в місцевій початковій

школі, а впродовж 1942–1947 рр. – у Коломийській гімназії. За батьковим наполяганням вступив на геологічний факультет Львівського університету, але невдовзі його покинув, відчувши інтерес до філології та потяг до літературної творчості. Тому рік учителює в рідній школі, а 1948-го в тому ж таки університеті починає студіювати українську мову й літературу.

Роман Іваничук (1929) – український письменник, лауреат Національної премії України імені Т. Г. Шевченка

«Комсомолом не цікавиться», «носить вишиванку» – цього виявилось достатньо, щоб 1949 р. талановитого й сумлінного студента виключили з університету за «антирадянську діяльність». Р. Іваничук іде до війська, щоб уникнути більш суворого покарання, а 1953 р. поновлюється у виші – вже вповні сформованим письменником. Як розповідає сам в одному з недавніх інтерв'ю, протягом чотирьох років армійської служби на Кавказі він постійно писав. Але спочатку звернувся листом до батька із проханням благословити його на літературний шлях. Цікавою була відповідь із дому: «Благословляю тебе, сину, бо не можу з тобою нічого вдіяти». Митець досі береже той лист, у якому батько пише, щоб він був чесним і не осоромив їхню сім'ю. «То було останнє батькове слово до мене: через місяць він помер. Було йому лише 56 років – дуже переживав, коли брата заслали за участь в УПА, а мене виключили з університету...» – каже Р. Іваничук. Отож глибинне занурення в рідне слово стало для нього ще й справою честі, звітом перед пам'яттю дорогої людини.

1954 р. у студентському альманасі університету він публікує першу новелу «Скиба землі», яку схвально зустріла критика, зокрема підтримав М. Рильський. Після завершення університету (1957) іде працювати вчителем української мови й літератури в село Щирець Львівської області, але й там активно пише і вже 1958 р. ви-

дає першу збірку новел – «Прут несе кригу». Потім вступає до Спілки письменників УРСР, 1961-го переїжджає до Львова, де впродовж 1963–1990 рр. працює редактором відділу прози журналу «Жовтень» (із 1990 р. – «Дзвін»).

У Львові з'являється ціла низка його нових видань: книги новел «Не рубайте ясенів», «Під склепінням храму» (обидві 1961), «Тополина заметіль» (1965), «Дім на горі» (1969), «Сиві ночі» (1975), трилогія «Край битого шляху» (1964), повісті «Місто» (1977) і «Сьоме небо» (1985). Наприкінці 1960-х рр. звертається до жанру великої історичної прози, з якою надалі здебільшого й пов'язують його ім'я: романи «Мальви» (1968), «Черлене вино» (1977), «Манускрипт з вулиці Руської» (1979), «Вода з каменю» (1982), «Четвертий вимір» (1984), «Шрами на скалі» (1987) та ін. За «Манускрипт з вулиці Руської» отримує премію імені А. В. Головка (1979); за «Воду з каменю» та «Четвертий вимір» – Державну премію УРСР імені Т. Г. Шевченка (1985).

У 1990-х рр. письменник дає читачеві доволі гострі за проблематикою твори: «Бо війна – війною...» (1991), «Орда» (1992), «Ренегат» (1994), «Євангеліє від Томи» (1995), пише автобіографічний твір «Благослови, душе моя, Господа...» (1993); протягом останнього півторадесятиліття, поряд із перевиданнями попередніх книг, публікує кілька нових: «Саксаул у пісках» (2000), «Вогненні стовпи» (2003), «Через перевал» (2004), «Нещоденний щоденник» (2005), «Країна Ирредентна» (2008), «Люлька з червоного дерева» (2009), «Хресна проща» (2011, 2012), «Торговиця» (2012), «У корчмі Лисого Мацька» (2013), «Мандрівки до Аберфайлю» (2013) та ін.

У період «перебудови» Р. Іванчук бере активну участь у національно-визвольному русі. 1988 р. очолює львівську філію Товариства рідної мови, 1990 р. обирається народним депутатом УРСР, бере участь у підготовці і проголошенні Декларації про державний суверенітет України (16 липня 1990 р.) й Акту про Незалежність України (24 серпня 1991 р.). Тривалий час очолює ЛОО НСПУ (сьогодні її почесний голова), працює професором ЛНУ імені І. Франка (до 2010 р.). Має звання Герой України (2009), є лауреатом Міжнародної премії фундації Тетяни й Омеляна Антоновичів, премії імені Івана Мазепи та ін.

Тож, зустрічаючи своє 85-ліття, Р. Іванчук має, на що оглянутися: життєве поле рясно заврожаїлося, сад духовний обважнів дорогоцінним плодом, і все це письменник щедро підносить рідному народові як «скромний дар весільний» (І. Франко), активно закликаючи всіх

культурних діячів працювати для людей, ідентифікувати себе зі спільнотою «кривих братів», пером змагатися за наше щасливе й високе буття на землі.

Книжництво, книготворчість стали для письменника способом життя. Він розповідає: «У мене в домі 10 тисяч книг. Вони тут скрізь, без книги я жити не можу і навіть не уявляю, як може людина, яка вміє читати, жити без книг». Причетність до скарбу духовного всякчас спонукає митця його множити: «Я не чекаю натхнення. У мене є потреба праці, я дуже працюю людина... Навіть на відпочинку я думаю про те, що маю зробити... Я ніколи не буваю вільний, навіть уві сні... Це мій спосіб життя, і я з нього страшенно задоволений». Тож у моменти виснаження, коли хочеться, нарешті, зупинитися («...у мене чотири стелажі моїх власних творів... – мені цього досить...») і чергова щойно видана книга публічно оголошується «останньою», прозаїк не без самоіронії усвідомлює: міне кілька місяців, і рука затужить за чорнильною ручкою, за друкарською машинкою (ось такий він «архаїчний»), – куди від цього подінешся?..

Як літератор Р. Іванчук виховувався на традиціях новелістики свого землянина В. Стефаніка, проте не менше він «учень Франка», послідовник М. Коцюбинського, П. Керницького, М. Черемшини. Становленню молодого письменника значною мірою посприяла Ірина Вільде (Д. Полотнюк), яка опікувала його, мов сина, а він шанобливо називав її «нанашкою» – мамою. «Приїхавши до Львова на навчання, я вже знав, що є така письменниця – Вільде. Мав зошити, списані віршами і прозою, й ні до кого з тим не ходив. У 1954-му наважився піти до Ірини Вільде додому. Почув: «Заходь. Сідай. Щось пишеш?» – «Та пишу!» – «Приніс?» – «Приніс» – «Давай сюди»... І Дарина Дмитрівна сказала: «З тебе буде письменник – ти бачиш образ, умієш описати характери, добре знаєш мову... Тільки мусиш працювати – так, як я. Днями і ночами». Так розпочалася наша дружба», – згадує літератор.

Р. Іванчук пройшов нелегку дорогу життя, тернинням яку убгали вже на самому початку «радянські визволителі» Галичини: його дядька, бійця УПА, розстріляли, брата заслали до Воркути... Постійно очікуючи, що візьмуться і за нього, митець ще гостріше відточує своє мужнє перо в битві за Україну. «Тут криється не лише особиста драма письменника, а й послідовність історичних сюжетів, які він розкриває на сторінках своїх романів, – пише І. Жежера. – Головні герої з'являються на арені саме тоді,

коли в нації метафорично випадає з рук один вид зброї – і час братися за інший. Так прийшов Шевченко, так прийшов Франко, усі великі мислителі й майстри пера ХІХ століття. Коли ж воювати словесною, інтелектуальною зброєю знову стало неможливо, з'явилися Українські січові стрільці Євгена Коновальця, а вже напередодні Другої світової війни на захист ідеї самостійної України стали вояки УПА. Так Роман Іваничук пояснює основний концепт своїх творів. За його ж словами, «незалежність України випливає з того, що народ вчасно змінював зброю – з меча на перо». І так було, коли люди вийшли на Майдан...».

Українському Майдану Р. Іваничук присвятив дві книги: «Країна Ірредентна» (2008) і «Мандрівки до Аберфайлю» (2013). У першій із них ідеться про Помаранчеву революцію, в художній формі осмислюються її причини, перебіг, наслідки; а друга була видана навіть раніше запланованого часу з метою підтримати всенародне зрушення за євроінтеграцію і проти корупції, яке (по-касадрівськи проглядає це майстер слова у своїх творчих візіях) укривалося нині такою страшною трагедією... А втім, ми ніколи й не сходили з майдану, – відмічає письменник, – «ще з тих часів, коли на Дніпрі стояли козацькі курені»: десь у «сивій давнині зосталася й навіки зачухла наша незалежність...» Відтак уся українська історія – дорога страждань, «хресна проща».

У романі-трилогії із саме такою назвою автор пояснює цей місткий образ «хресної прощі» як «покутний шлях, до якого збігаються з усіх кінців краю стежки, доріжки, путівці... і йдуть по ньому розкаїні, вклякають на одинадцятьох мученицьких стаціях, прощення в Бога благаючи, і приймає очищених дванадцята стація перед брамою храму Різдва Пресвятої Богородиці...» Зрадники, потурнаки, дикуни з лютими лицями, без совісті, стиду, родової пам'яті, ще вчора сп'яніло ошукані чужинецькою облудою – від монгольської до московської, змінюються в цій священній ході – з юрби постають народом, зміцнюючи свій дух кріпостью віри в незнищенність національної ідеї. «Усі нації світу, – наголошує митець, – сформувалися в боротьбі за свою незалежність. Пригнічений неволею народ знаходить у собі незвідані сили, породжені протестом. Прямуючи до обітованої землі, він витворює екстракт витривалості, який ми називаємо національною ідеєю». Але ж дорога та – хрести і хрести, нею пройшли многи мученики, сповна віддавши «нашій землі данину крові»... Мовби до кожного з нас, сучасників, звертає прозаїк слова виведеного у творі митрополита

Андрея Шептицького: «Мужайся, сину, може, й тобі доведеться вийти на хресну прощу. Не втікай, бо страх неминуче зажене тебе в глухий лабіринт, з якого й душа твоя не матиме сил вийти. Несхитно йди своєю стежею... Новітні ординці, ... набагато нещадніші, ніж їхні вчителі, прийшли до нас. Така наша доля... Не зійди з хресної дороги, сину, і вір, що в тій війні загине Вавилон».

У «Хресній прощі» особливо багато актуальних для українського сьогодення епізодів, розмислів, які допоможуть читачеві розібратися в собі та в часі; спираючись на переконливо виписані історичні факти, зробити правильні висновки про день суший, його значення в нашому спільному національному бутті. Зокрема, вже кілька років тому Р. Іваничук прямо писав про свавільну, «відчужену від людей всевладну державу»; про загрозливу «ментальність бездомного кочівника» й непомірну тягу Росії до «всесвітнього визволення»; про спекулятивне розігрування карти націоналізму й нацизму, «бандьор» і «сепаратистів»: «Ненавидимо вас, хрещених западенців, пропадайте у своєму княжому краю без нас – з вашими святами, піснями, мовою, двоколірними бандерами і з усією Руссю!.. Хочемо жити без ваших князів і ратників...», «...тут наша земля і наші порядки, ми хочемо жити без вас, окремо». Гірко говорить літератор про те, що «орда» приходиться невично, якщо її не спинити; що вона подвоюється

за рахунок завойованих народів; що не має ніколи наміру (як би не обіцяла) ставати благодійником: «Ми не за тим прийшли до вас, щоб узяти, що нам дасте, а для того, щоб у вас сталося стільки, скільки ми залишимо!» І нарешті – устами ворога: «Ви хочете мати свого князя? Що ж, ханові не важко таку ласку вам учинити. Навіть двох чи трьох, у вашому краю владолюбними хоч гать гати: кожен десятий ладен надіти на голову княжий вінець. А нам не жаль... Адже всі ви будете сьак чи так іграшками в руках сонцеликого правителя... Ніщо й ніколи не врятує вас від орди! То навіщо вам нині князь, коли завтра про такий титул забудуть ваші нащадки: зігнуть вони свої шиї в ярмі й навпередки славитимуть новітніх ординських правителів!»

Письменник-історіософ, природно, шукає відповіді на зауважені ним суспільні виклики: «Наш люд впивається нині чужим трунком тому, що не просвіщаємо його рідним словом, не примушуємо пишати своїми звичаями, правилами, законами», що «отці народу» так само «захрясли в чужинстві». А ще забуваємо, що «для твердості державних законів й величі Христової науки» потрібно мужньо тримати в руках «булатну зброю». Відтак, «жертвний камінь ще не наситився кров'ю», яка єдина дає право на землю, і, значить, «маємо піти тією дорогою до самого кінця, хай би якою довгою вона була, й нагадати людям про всі жертвоприношення, які відбулися на ній, ... без пам'яті про них перестанемо бути нацією... Мусимо створити цей літопис для священної і злої пам'яті й тільки тоді зможемо сказати: „Ми витримали всі страждання на хресній прощі й заслуговуємо на воскресіння!”»

Задум свого роману письменник засновує на легенді про те, як на початку 40-х рр. XIII ст. зрадженим воєводою Дмитрієм, наставлеником князя Данила, київські бояри вирішили відкупитися від орди загарбників. Але перед стратою посадник нібито «витягнув списа із частокола,

підняв на нього Золоті ворота, під самі небеса підняв і промовив: «Не прийде в стольний город Русі воля доти, поки дванадцять поколінь не випросять у Бога прощення за вашу зраду!», й попливли Золоті ворота попід небом, й казали печерні старці, що аж до Царгорода попливли...» Уже в книзі ця легенда розвінчується як неправдива (воєводу не страчували, ворота він не переносив, містян не проклинав), проте в історії народу вона грає роль об'єднувального міфу, котрий постійно нагадує йому про «золотий вік» радісного буття. Немаловажно і в наших реаліях, коли ми вже добре знаємо, що орди-імперії тримаються виключно на страхові, показушності, фанатизмі і зрештою з'їдають самі себе, а їхнім потенційним жертвам іншого шляху в майбутнє, як через кров, на жаль, нема, вслід за Р. Іваничуком та його героями – у хвилини важкого розпачу – зміцнити своє серце молитвою: «Благаймо Бога, щоб повернулися до Києва Золоті ворота – оплот нашої держави...»

«Треба знати свою історію, і тоді нація живе!» – від дитинства засвоїв цю істину літератор, а вже на ній виробив найважливішу життєву позицію: «У другу московську неволю не піду!»

Хочемо порекомендувати творчість Р. Іваничука читачам. Так, може, він не настільки динамічний у сюжеті, як це полюбляє молодь, може, дещо більший романтик, аніж кожен із нас... Але він – романтик-мислитель, а це означає, що пильно вдивляється в майбутнє й виразно бачить його далекі обриси. Бо ж період балагану і дешевих клоунад у нашому суспільному житті нарешті безповоротно минає – настає час здорового консерватизму, який, не применшуючи ваги плюралізму, толерантності, уваги до іншого тощо, до когорта ціннот долучає особистісну зрілість людини, її міцне інтелектуальне і світоглядне осердя, свідому самоідентифікацію з родом і народом, котрі роблять її відповідальною за історію, що твориться сьогодні.

